

lahko preživiš le v lupinici lastne normalnosti in smešenju ter relativiziranju brutalnih udarcev okolice. Urednika sta poskrbela tudi za to, da bo bralec prebral in razumel prav vsako Smrekarjevo besedo, saj originalni rokopis v tej izdaji nadomešča tiskano besedilo, že omenjene opombe pa mu bodo pomagale, da se bo smejal (krohotal) čisto vsaki domisljici, ki jo je Smrekar vpletel v svojo pripoved.

Zlasti v zadnjih letih (2014–2018) se je tudi pri nas na trgu znašlo precej del, ki obravnavajo Veliko vojno, kakor smo po novem tudi mi krstili prvo svetovno morijo – dobili smo nekaj prevodov evropskih in svetovnih del, organizirali nekaj razstav in posvetovanj na to temo, odkupili ali posneli nekaj (dokumentarnih) filmov, a v tej poplavi del in pro-

jektov še vedno najbolj prepričajo izdaje pričevanj iz »prve roke«. Besedam (in slikam) akterjev, ki so spopad spremljali iz »prve vrste« – iz rovov, taborišč, vojaških bolnišnic, mest v zaledju frontnih črt, smo še vedno pripravljeni verjeti največ in nas tudi najbolj pritegnejo.

Za večino izmed nas so spomini velikih vojskovodij in politikov sicer zanimiva lektira, pri sebi pa vendarle vemo, da smo bolj kot njim podobni Švejk, ki se z obvezanim kolenom in z vozička, ki ga po praških ulicah potiska njegova gospodinja, dere: »Na Belgrad! Na Belgrad!«

In vsem nam je namenjen Smrekarjev Črnovojnik.

Aleksander Žižek

Ljudje in zemlja

Žarko Lazarević: *Delo in zemlja. Male študije kmečkega sveta*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2022. 255 strani. (Zbirka Razpoznavanja / Recognitiones ; 47)

Naslov mojega prispevka, ki je hkrati naslov ikonične oddaje - včasih edine, ki se jo je dalo gledati v nedeljo opoldne na edini slovenski televiziji, se mi je nekako vsilil sam od sebe, ko sem ob prvem stiku s knjigo malo površno ošinil njeno naslovnico. A to pot gre za precej več od »prireje mleka in mesa«, kar je z obveznim globokim, uživaškim pogoltom v tej oddaji obravnaval Zoran Lešnik.

Lazarevićeva knjiga, ki jo krasijo pastoralne sličice včasih idilične, včasih zgolj ubožne kmečke krajine, bi namreč prav lahko nosila tudi ime zbirke črtic in novel Janka Kersnika – Kmetijske slike. Če je šlo literatu za zgodbo, za pričevanje, za ubeseditev življenja samega, to – kakor vemo, piše najboljše romane, gre pri tej knjigi za zbirko znanstvenih razprav, ki so nastajale skozi daljše obdobje, ki ga je avtor namenil tematiki, s katero se – kakor sam pravi, njegovi kolegi niti niso hoteli ukvarjati, vsaj s te plati ne.

In kakšna je ta plat, ki se nam odstre v devetih poglavjih Lazarevićevega dela? Predvsem gre pri njegovem pisanju za poglobljeno analizo agrar-

nega gospodarstva Slovenije, ki se je je lotil že s svojo doktorsko disertacijo, posvečeno kmečkim dolgovom. Tudi poglavje o kmečkem zadolževanju je zato uvrščeno v pričujočo knjigo, ki jo začne z analizo slovenskih kmečkih gospodarstev. Ta so bila v obdobju, ki ga obravnava (od konca 19. st. do druge svetovne vojne) večinoma majhna, usmerjena v samooskrbo in daleč od intenzivnih, tržno naravnanih obratov, ki bi kmetijstvo spremenili v perspektivno in ekonomsko upravičeno panogo gospodarstva. Slovenski kmet (tisti, ki si je to sploh lahko privoščil) je namreč od zadnje tretjine 19. st. lovil razvoj, ki je okoliška kmečka gospodarstva že dodobra oddaljil od netržnih, preživetveno naravnanih gospodarskih enot. Pri tem je moral diverzificirati dohodke, saj povprečna slovenska kmetija zgolj z dohodki od kmečke produkcije ni mogla preživeti, poskrbeti za preživetje številne družine in za polno zaposlitev družinskih članov, ker je bilo rok odločno preveč za površino, na kateri so živeli. To je vodilo v paradoks, ko je večinsko kmečko prebivalstvo zaradi vztrajanja pri neekonomičnih kulturah in načinih obdelave trpelo lakoto in se do zadnjega krčevito upiralo modernizaciji »od zgoraj« (četudi v lastno škodo), kakor beremo v poglavju o »boju med posevki« (Ajdovi žganci ali polenta). Številni kmetje so si pri modernizaciji pomagali z zadolževanjem pri formalnih (banke, hranilnice) ali neformalnih kreditorjih (bogatih posameznikih – trgovcih, odvetnikih, večjih kmetih), precej pa jih je zaradi prezadolženosti svoja posestva tudi izgubilo. V spiralo zadolževanja je država prvič posegla po 1. svetovni vojni, ko je s (simbolično) agrarno reformo tudi obračunala s tujerodnimi agrarnimi elitami, vendar je bilo olajšanje zgolj trenutno – že v 30. letih je dolžniška kriza namreč spet izbruhnila. Smiselno se na proces modernizacije kmetijstva navezuje poglavje o izobraževanju in šolstvu – tako splošnem kakor kmetijskem, ki je uvrščeno v drugi del knjige.

Zadnja tri poglavja prvega sklopa so manj ekonomska in bolj sočno sociološka, saj obravnavajo življenje na vasi, zapletene mehanizme sobivanja v precej zaprtih ruralnih okoljih ter spopad posameznika (kmeta) z izrednimi, vojnimi razmerami. Posebna dodana vrednost teh prikazov je uporaba neposrednih pričevanj (dnevniških zapiskov) in literarnih del, ki ilustrirajo in podkrepijo avtorjeve navedbe.

Zanimiva prelomnica je bilo obdobje po 2. svetovni vojni, ki je v temeljih pretreslo stoletja nespremenjen način kmečkega življenja in gospodarjenja. Pri njih socializem namreč ni »deloval« z izjemo agrarne reforme, ki je iz kmečkega proletariata naredila (zelo) male posestnike. Kmetje so po neuspeli »prostovoljni« kolektivizaciji postali sumljiv relikv preteklosti, ki ni spadal v ekonomijo, utemeljeno na kolektivizirani lastnini proizvodnih sredstev. Zlasti »polkmete« – manjše posestnike in njihove družinske člane, ki so hodili tudi v službo, je okoličica gledala precej postrani – kot lenuhe, ki se hodijo na delo spočit od »pravega« dela na kmetiji. A jesti je bilo treba kljub temu, zato so namesto nasilne kolektivizacije posegli po mehkejši »kooperaciji« – ohlapnemu navezovanju samostojnih kmetov na zadrage, ki so članom ponujale strojne usluge in dostop do kupcev pridelkov, do konca 60. let 20. stoletja pa so se otresli tudi strahu pred bogatejšimi kmeti, ki so bili izenačeni z obrtniki.

Zadnji dve poglavji knjige sta posvečeni mlekarstvu (in živilski industriji na splošno) ter vinogradništvu.

Dobrodošlo branje in zelo strnjen prikaz razvoja kmetijstva ter agrarne družbe na Slovenskem v zadnjem poldrugem stoletju.

Aleksander Žižek